

Lägesbild 2024

Brottsförebyggande arbete – prioriterade områden

2024-05-06

“Den organiserade brottsligheten är systemhotande. Våldet, hoten, rekryteringen av barn och den kriminella ekonomin innebär både en direkt och indirekt påverkan på människors trygghet och säkerhet, liksom på samhällsviktiga funktioner. Samhällets motståndskraft mot den här kriminaliteten måste förstärkas i grunden.”

(Justitiedepartementet, 2024)

Om lägesbilden

Det långsiktiga målet med det brottsförebyggande arbetet är att brottsligheten på Gotland ska minska och att medborgarna ska känna sig trygga. Denna lägesbild är ett led i det arbetet. Lägesbilden ska belysa de mest angelägna brottsproblemen på ön, i syfte att kunna ta fram en relevant åtgärdsplan. Åtgärdsplanen ska föregås av orsaksanalyser av aktuella problem, för att säkerställa att rätt åtgärder identifieras och sätts in.

Denna lägesbild bygger på en kartläggning som genomförts av Region Gotland, i samarbete med Polisområde Gotland och Länsstyrelsen i Gotlands län. Kartlägningsarbetet och framtagande av lägesbilden har skett i dialog med det nya strategiska rådet¹ som bildats efter ikraftträdandet av Lag (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete och som ingår i den nya gemensamma samverkansstrukturen för brottsförebyggande arbete på Gotland.

År 2024 är första året en kartläggning och lägesbild tas fram i samverkan på detta sätt och ambitionen är att processen för framtagandet ska utvecklas under kommande år.

Lägesbild

Gotland är en plats som fortfarande är relativt förskonad från den grova organiserade brottslighet², med bland annat skjutvapenvåld och kriminella nätverk som infiltrerar myndigheter, som under senare år växt i övriga landet och som hotar både demokratin och välfärdssystemet. Ett överordnat mål för det brottsförebyggande arbetet på ön måste därför vara att till varje pris försöka undvika att denna typ av kriminalitet får fäste här.

Gotland har emellertid även utmaningar med brottslighet och i den kartläggning som genomförts, av brottsligheten och dess konsekvenser, har ett antal specifika och mer angelägna problemområden identifierats. Några sådana områden är *kriminella nätverk*, *unga med normbrytande beteende* och *mäns våld mot kvinnor*. Nämda områden är problematiska i sig utifrån de konsekvenser de medför men dessa områden kan också på olika sätt ses som tidiga indikatorer på, eller riskfaktorer för, grövre och mer organiserad brottslighet. I denna lägesbild kommer därför den vidare diskussionen föras utifrån två övergripande rubriker:

- Organiserad brottslighet
- Mäns våld mot kvinnor

Organiserad brottslighet

Under denna rubrik kommer fyra olika brottsområden beskrivas som alla, om de inte hanteras, riskerar att bli en grogrund för den organiserade brottsligheten. Konsekvenserna av ett sådant scenario, för Gotland som plats och för såväl bosatta som besökare, går inte att överblicka. Att kriminella nätverk, unga med normbrytande beteende och narkotika redan förekommer på ön

¹ Det strategiska rådet består i dagsläget av Region Gotlands olika förvaltningar, Polisområde Gotland, Länsstyrelsen på Gotland, Tullverket, Kriminalvården, Gotlandshem och Wisby Centrum.

² Organiserad brottslighet är ett samlingsnamn för brottslighet där minst två personer varaktigt över tid begår allvarliga brott i samarbete, i syfte att uppnå ekonomisk vinst eller skaffa sig makt. Det handlar inte om en typ av brott, utan om flera och kan röra sig om allt från narkotikabrott och människohandel till penningtvätt och skattebrott. Brottsligheten kännetecknas ofta av bland annat otillbörlig påverkan, användning av våld eller andra metoder för hot, komplexa upplägg och internationella kopplingar, kommersiella och affärsmässiga strukturer där verksamheten kännetecknas av kontroll och disciplin och där deltagarna som regel har egna avgränsade ansvarsområden. (Ekobrottsmyndigheten)

framgår av den kartläggning som nämnts ovan. Välfärdsbrottslighetens utbredning på ön är i dagsläget mer okänd, men utifrån områdets betydelse för den kriminella ekonomin bedöms detta ändå vara relevant att lyfta i lägesbilden. Avslutningsvis kommer även den nya nationella strategin mot organiserad brottslighet kort att nämnas utifrån hur denna lägesbild förhåller sig till strategins fem mål för att motverka den organiserade brottsligheten.

De kriminella nätverken

Polisområde Gotland har vid två tillfällen, 2021 och 2023, inkommit med underlag för bedömning av lokala kriminella nätverk på Gotland. Rapporterna har vid båda tillfällena fokuserat på områdena *organisationsförmåga, våldskapital, ekonomisk förmåga* och *samhälls- och systemhotande brottslighet*. Sedan hösten 2021 finns två identifierade lokala kriminella nätverk på Gotland vilka framförallt är verksamma inom narkotikaområdet, med försäljning av narkotika. Det finns dock en konstaterad koppling mellan lokala nätverksindivider och kriminella nätverk i Stockholm. Erfarenheterna från sommaren 2022 då nätverksindivider från Stockholm besökte Gotland innebär att risken för konflikter inte kan uteslutas. Lokalt finns både underrättelseinformation och förundersökningar som påvisar att händelser med grövre våld förekommit. De lokala nätverkens förmåga, kopplat till de grävsta formerna av våld, får ändå i nuläget betecknas som låg. Utmaningen lokalt ligger framförallt i att förhindra en ökad etablering av nätverksmiljön. Det senaste året finns flera exempel där nätverksindivider sökt kontakt med barn/ungdomar i syfte att förmå dessa att göra olika typer av ärenden, till exempel att sälja narkotika. Kontakterna och tillvägagångssättet överensstämmer med vad som i övriga Polisregion Stockholm är känt när det kommer till nätverkens försök att insocialisera nya unga i nätverksmiljön. På Gotland ses bland annat också ett ökat antal unga som används som så kallade "paketmålvakter", det vill säga unga personer som används för att hämta ut paket med för dem okänt innehåll.

Två sätt att försöka angripa tillväxten av nätverksmiljön är:

- 1) Ge stöd och hjälp till de personer som vill lämna en kriminell miljö och att förhindra insocialisering av barn och unga dessa miljöer, *och*
- 2) Störa den kriminella ekonomin (vilket i dagsläget handlar till stor del om narkotikaförsäljning).

Unga med normbrytande beteende

Normbrytande beteende³ hos unga kan handla om att personen ifråga har ett redan utvecklat kriminellt beteende, med risk att utveckla ett utanförskap med långtgående konsekvenser för både individen och samhället, men det kan också handla om ett barn eller en ungdom som ännu inte tagit steget in i kriminalitet men som visar tecken på annan social problematik och därför är mer mottaglig för att insocialiseras i kriminella miljöer.

Under 2023 gjorde socialtjänsten på Gotland en kartläggning där man har kunnat identifiera ett fyrtiotal ungdomar med risk för att hamna i normbrytande beteende. Av dessa finns ett tiotal unga som uppvisat kriminellt beteende och där oron utifrån detta blir högre. En stor oro finns kring barn i tidiga tonåren. Under hösten 2023 gjorde även Polisområde Gotland en kartläggning av barn och

³ Normbrytande beteende betyder i det här sammanhanget negativa och destruktiva beteenden som på olika sätt innebär att regler och normer i det samhälle som individen lever i överträds. Oftast används normbrytande i betydelsen brottsliga beteenden och kriminella handlingar men definitionen omfattar även beteenden som inte är formella lagöverträdelser utan snarare allvarliga regel- eller normbrott; allt ifrån att skolka, snatta, stjäla, och klottra (icke-aggressivt normbrytande beteende) till grövre förseelser såsom att slåss, hota, sexuellt ofreda andra och plåga djur (aggressivt normbrytande beteende).

unga som placerats på Gotland av socialtjänsterna i flera andra kommuner. I denna framkommer det att flera av dessa barn och ungdomar har omfattande normbrytande beteenden kopplat till kriminalitet och våld. Flertalet av dessa barn och ungdomar har även varit direkt delaktiga eller inblandade i den våldsvåg som utspelat sig i landet under 2023. En problematik att vara uppmärksam på är att när placering sker av socialtjänster i andra kommuner så har dessa ingen kontroll på vilka andra ungdomar som finns placerade på samma ställe eller i samma skola. Risken finns att ungdomar från rivaliserande nätverk till exempel placeras tillsammans, vilket kan medföra risker både för ungdomarna själva och för omgivningen.

Narkotikaförsäljning

Narkotika och dess skadeverkningar är ett omfattande problem med stora konsekvenser för både individ och samhälle. I detta sammanhang fokuseras framförallt på försäljning av narkotika som en del i den kriminella ekonomin, där den finansierar de kriminella nätverkens verksamhet och tillväxt.

Gotlands geografiska läge innebär att narkotikan transporteras till Gotland på olika sätt, till exempel via färja eller flyg. Att beställa narkotika via post är också vanligt men begränsningar i Postlagen (2010:1045) har gjort att postflödet hittills har varit svårt att kontrollera. Bedömningen är dock att det finns ett stort mörkertal mellan hur många försändelser med narkotika som upptäcks och hur stort flödet av narkotika via post egentligen är. När narkotikan väl har kommit till Gotland hanteras själva försäljningen av både två lokala kriminella nätverk med kontakter runt om i Sverige och av enskilda individer. Tillsammans försörjer dessa nätverk och individer Gotland med olika typer av narkotika året runt. På Gotland finns i dagsläget inga miljöer som kategoriseras som öppna drogsener⁴ men arenor där narkotika ofta förekommer är till exempel krogmiljöer och inte sällan i kombination med höga berusningsnivåer.

Välfärdsbrott

Det saknas en vedertagen definition av vad välfärdsbrottslighet är men det kan generellt sett beskrivas som brottslighet som riktas mot välfärdssystemets ekonomiska system, där utbetalningar sker på felaktiga grunder. Den här typen av brottslighet kostar det svenska samhället enorma summor varje år, uppskattningsvis upp till 17 miljarder, men riskerar också att leda till konsekvenser för den enskilde genom att pengar som skulle kunna gå till bättre vård och omsorg istället finansierar kriminell verksamhet. Välfärdsbrottslighet har också i stor utsträckning kommit att bli en stor del av den kriminella ekonomin. I arbetet mot välfärdsbrottslighet ingår bland annat intern granskning av avtal, upphandlingar och utbetalningar men också att arbeta mot korruption, mutor och otillåten påverkan.

På Gotland finns i dagsläget ingen samlad bild av i vilken omfattning denna typ av ekonomisk brottslighet förekommer. Det finns dock inget som talar för att Gotland skulle vara undantaget den här typen av brottslighet. Arbete pågår i olika utsträckning i enskilda verksamheter men den övergripande helhetsbilden saknas. I takt med att kommuner, regioner och myndigheter i Sverige börjar fokusera alltmer på ett strukturerat arbete mot välfärdsbrott och kriminell ekonomi, så bedöms det angeläget att detta arbete prioriteras och utvecklas även på Gotland. Risken är annars att kriminella aktörer börjar rikta sin verksamhet mot Gotland efterhand som verksamheter i övriga landet försvårar denna typ av brottslighet.

⁴ Öppna drogsener är platser där bruk och försäljning av narkotika sker öppet och skapar otrygghet för omgivningen.

Nationell strategi mot organiserad brottslighet

Den 14 mars 2024 presenterades en ny nationell strategi som tar sikte på den grova organiserade brottsligheten⁵. Tre av totalt fem mål i strategin kan sägas vara direkt kopplade till ovan nämnda brottsproblem, vilket stärker bedömningen av att dessa är de områden som bör lyftas i den lokala lägesbilden.

Stoppa kriminella karriärer handlar om såväl ett brett förebyggande socialt arbete som om riktade insatser mot personer som befinner sig i riskzonen för att hamna i kriminalitet och åtgärder för att förebygga återfall i brott där kriminaliteten väl är ett faktum.

Slå sönder den kriminella ekonomin handlar om att strypa det ekonomiska inflöde som den organiserade brottsligheten behöver för att kunna bygga sin verksamhet, vilket bland annat innefattar att offentliga medel inte ska betalas ut på felaktiga grunder och att bekämpa den narkotikarelaterade brottsligheten.

Bygga robusthet mot otillåten och otilbörlig påverkan handlar om att det offentliga beslutsfattandet inte får påverkas av till exempel hot eller löften om personliga fördelar, men också att motverka att insiders och infiltratörer kan påverka offentlig verksamhet.

Mäns våld mot kvinnor

Mäns våld mot kvinnor⁶ är ett samhällsproblem som orsakar enorma kostnader både för samhället och för de personer som utsätts. På Gotland anmäldes totalt 371 fall av misshandel under 2023, varav 57 avsåg kvinnor som utsatts av en person de har eller har haft en parrelation med. Huvuddelen av de våldtäkter och övriga sexualbrott som anmäldes under 2023 skedde inom ramen för en parrelation. Totalt kan kostnaderna bara för dessa två brottstyper uppskattas till mer än 46 miljoner kronor⁷. Kostnaderna vid utsatthet för våld i nära relation stannar sällan vid kostnader kopplade till brottstillfället, som vård och kostnader för rättsväsendet, utan här kan även tillkomma mer långsiktiga kostnader i form av ekonomiskt bistånd, skyddat boende, långvarig sjukskrivning, traumabehandling, vårdkontakter för eventuella barn med mera. Samtidigt är det viktigt att nämna att anmälningsbenägenheten för denna typ av brott är låg och att kostnaderna ofta döljs bakom andra samhällsproblem som till exempel depression, alkoholproblem eller arbetslöshet vilket innebär att de faktiska konsekvenserna i själva verket är svåra att överblicka. Därtill kommer det oerhörda lidande som drabbar de utsatta, där de immateriella kostnaderna i form av till exempel rädsla och oro är svåra att beräkna.

⁵ Skr. 2023/24:67. *Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet*.

⁶ Begreppen mäns våld mot kvinnor och våld i nära relation används ofta synonymt, i betydelse att en man utövar våld mot en kvinna som han har en parrelation med. Båda dessa begrepp har dock egentligen en vidare betydelse. Mäns våld mot kvinnor omfattar allt det våld som begås av män mot kvinnor – oavsett om det sker inom ramen för en parrelation eller om förövaren och offret är okända för varandra. Våld i nära relation omfattar allt våld som begås inom ramen för en nära relation – oavsett om det är en parrelation (och oavsett om det är mannen eller kvinnan som utsätts eller om det är en samkönad relation), en syskonrelation eller en förälder-barnrelation. I detta sammanhang används begreppet mäns våld mot kvinnor i den förstnämnda betydelsen, det vill säga våld som begås av män mot kvinnor inom ramen för en parrelation.

⁷ Kostnaden för en måttlig misshandel utan bestående men har uppskattats till 200 000 kronor, med 2012 års prisnivå (Nilsson & Wadeskog, 2012: Gatuvåldets ekonomi. Ett kommunalt perspektiv). Kostnaden för en våldtäkt har uppskattats till mellan 1 och 9 miljoner kronor (de Vylder, 2010: Vad kostar våldtäkter? Samhällsekonomiska kostnader för sexuellt våld. Utdrag ur NCK-rapport 2010:02).

Även om ovanstående i sig är motivering nog till varför mäns våld mot kvinnor bör ingå i den lokala lägesbilden så finns även här beröringspunkter med den grova brottsligheten. Forskning⁸ har visat att för ett barn som bevittnat våld mot en förälder (eller själv varit utsatt) är risken högre att själv utöva våld som vuxen, både i relationer och i andra sammanhang. Det finns även samband mellan våld, normbrytande beteende och kriminalitet. Att arbeta förebyggande mot mäns våld mot kvinnor är därför också att arbeta förebyggande mot organiserad brottslighet.

Kvinnors utsatthet

På Gotland karaktäriseras det här brottsområdet av misshandel, grov kvinnofridskränkning, olaga hot, ofredande, våldtäkt och sexuellt ofredande. Brottplatsen är framförallt inomhus, ofta i hemmet. Medan anmälan om grov kvinnofridskränkning minskade under 2023 så ökade istället antalet anmälda misshandelsfall mot kvinna i parrelation under samma period, vilket kan tyda på att skillnaden snarare ligger i hur rättsväsendet valt att registrera sina ärenden. Även anmälda fall av olaga hot och ofredande ser ut att ha ökat något på Gotland mellan 2022 och 2023. Huvuddelen av de anmälda våldtäkterna på ön under förra året skedde inom ramen för någon form av relation, 12 av totalt 16 våldtäkter för vuxna kvinnor över 18 år skedde av en för offret bekant person, varav hälften av förövarna var någon som kvinnan var eller varit i en parrelation med och övriga avsåg någon annan form av relation.

Kvinnor från alla delar av samhället kan utsättas för våld av en partner men det finns vissa grupper av kvinnor som av olika anledningar kan vara särskilt sårbara för att utsättas för våld⁹. Dock finns i dagsläget ingen aktuell eller tillförlitlig statistik på Gotland över utsattheten för våld i nära relation i olika grupper, varför den kunskapen behöver öka.

Våld i ungas relationer

Även om våld i ungas nära relationer på många sätt följer samma mönster som hos vuxna så finns det vissa skillnader som är viktiga att känna till. Unga är utsatta för våld i nära relationer i högre grad än vuxna, åtminstone när det kommer till unga kvinnor. Unga kvinnor är utsatta i högre grad än unga män, för alla typer av våld i nära relationer. Det är även betydligt vanligare för kvinnor än för män att utsättas för upprepat våld från en partner. Så mycket som en av fyra unga kvinnor i åldern 16-24 år uppger sig ha varit utsatt för våld i en nära relation¹⁰, ofta görs dock ingen polisanmälan. För unga sker våldet också ofta på platser där vuxna finns och borde kunna se och ingripa; i skolan, i hemmet och på fritidsaktiviteter. En annan viktig skillnad är betydelsen av digitala verktyg och medier, som ofta används för att övervaka och kontrollera den våldsutsatta. Ungas särskilda situation och livsvillkor medför att det kan finnas behov av att det övergripande våldsförebyggande arbetet innehåller insatser specifikt inriktade mot ungas relationer, då det kan finnas en risk att ungas våldsutsatthet inte omhändertas i tillräckligt stor utsträckning.

En oroväckande trend som i dagsläget inte syns i statistiken men som bland annat skolpersonal på Gotland vittnar om, är meddelanden med sexuellt innehåll som delas mellan unga i sociala medier. Även från elevhälsan och ungdomsmottagningen kommer oroande signaler om upplevd normativitet

⁸ Johansson, 2022: *Risk- och skyddsfaktorer – vad vet vi och vad kan göras med kunskapen?* RISE, Rapport 2022:34.

⁹ Särskild sårbarhet kan handla om att gruppen är mer utsatt än andra eller att våldet får särskilt allvarliga konsekvenser för den som blir utsatt. Det kan också handla om att den som utsätts inte har möjligheter eller resurser att förändra sin situation eller att söka hjälp. Särskilt sårbara grupper kan vara kvinnor i missbruk eller prostitution, kvinnor med utländsk bakgrund, hbtqi-personer och kvinnor med funktionsnedsättning. De kan också vara kopplat till ålder där både äldre och yngre kvinnor är mer sårbara. (Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK: [Särskild sårbarhet - Nationellt centrum för kvinnofrid \(NCK\) - Uppsala universitet \(uu.se\)](https://www.nck.se/sarskild-sarbarhet)).

¹⁰ Brå, 2021: Våld i ungas parrelationer. Rapport 2021:15.

kring våldsamt sex, som kanske snarare bör rubriceras som sexuellt våld. Problematiken är inte förbehållen ungas nära relationer men bedöms ändå viktig att lyfta i detta sammanhang då det kan tänkas ha en långsiktig negativ inverkan på hur unga kvinnor och män förhåller sig till varandra, där det i dagsläget är svårt att bedöma vilka konsekvenserna kan bli i ett längre perspektiv.

Avslutande kommentarer

Kartläggningen av den lokala brottsligheten visar på ett antal brottsområden där förebyggande åtgärder skulle kunna bli aktuella. I denna lägesbild har de områden presenterats, som utifrån brottslighetens omfattning och/eller konsekvenser (eller potentiella konsekvenser) bedöms vara högst prioriterade och där insatser i samverkan är en förutsättning för ett framgångsrikt arbete.

Lägesbilden kommer att ligga till grund för ett fortsatt arbete med att försöka analysera bakomliggande orsaker till beskrivna brottsproblem, för att därefter kunna presentera en plan för prioriterade åtgärder. Inom ett par områden i lägesbilden finns kunskapsluckor, till exempel omfattningen av välfärdsbrottslighet på ön, vilket gör att det är svårt att i detalj beskriva brottslighetens karaktär. Bedömningen är dock att det förebyggande arbetet ändå behöver påbörjas för att kunna ta ställning till vilka specifika åtgärder som eventuellt behöver sättas in.

Värt att nämna är också att upplevelser av trygghet i befolkningen inte alltid har direkt samband med begångna brott. Det vill säga att otryggheten är större än den faktiska brottsutsattheten. Ett exempel är att kvinnor generellt sätt känner större oro än män för att utsättas för brott utomhus under kvällstid och i större utsträckning stannar hemma eller anpassar sin färdväg på grund av rädsla för att utsättas för brott, trots att män är överrepresenterade när det gäller utsatthet för misshandel i offentlig miljö. Ett annat exempel kan vara otrygghet kopplat till skjutvapenvåld, trots att den typen av brottslighet inte förekommit på Gotland. Därav bör kommande planering även ta ställning till om det är aktuellt att komplettera relevanta brottsförebyggande åtgärder med andra trygghetsskapande insatser.